
ІСТОРІЯ

УДК 94(477.51) (092) «1752/1836»
DOI 10.31654/2520-6966-2021-15i-105-5-18

Луняк Є. М.

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
e-mail: lunyak@ua.fm

Андрій Розумовський і Батурич

У статті розглянуто життєвий шлях Андрія Кириловича Розумовського, сина останнього гетьмана України, видатного дипломата Російської імперії кінця XVIII – початку XIX ст., багаторічного російського посла у Відні. Особливу увагу приділено зв'язкам Андрія Розумовського з Батурином, колишньою гетьманською столицею, де був розташований маєток його батька, Кирила Григоровича Розумовського. Здійснено аналіз його господарської діяльності. Використано матеріали біографічних досліджень про Андрія Розумовського (насамперед, п'ятитомну працю Олександра Олексійовича Васильчикова «Семейство Разумовских»), його опубліковане листування, зображувальні джерела, топографічні дослідження. Зроблено висновок про вагомий внесок цього діяча в історію Батурина.

Ключові слова: Андрій Кирилович Розумовський, дипломатія, Батурич, Гетьманщина, Російська імперія, Відень.

Незважаючи на те, що Андрій Кирилович Розумовський, син останнього гетьмана України, належить до плеяди найяскравіших особистостей другої половини XVIII – першої половини XIX ст. і є тісно пов'язаним з Україною, його життя та діяльність, на жаль, не отримало значного висвітлення в українській історіографії. Найкращим і найповнішим дослідженням біографії цього діяча до нашого часу залишається велике п'ятитомне дослідження Олександра Олексійовича Васильчикова (1832–1890) «Семейство Разумовских». Третій том цієї праці був цілком присвячений видатному російському дипломату та царедворцю найсвітлішому князю Андрію Кириловичу Розумовському [2]. Предмет дослідження був значною мірою продиктований походженням автора твору, який був правнуком

гетьмана України Кирила Розумовського та доводився онуком його дочці Анні. Будучи великим знавцем історії, людиною наближеною до імператорського двору та перебуваючи на посаді директора Ермітажу в 1879–1888 рр., Васильчиков мав доступ до державних документосховищ, крім того, родинна близькість дозволяла йому залучити для свого дослідження сімейні архіви. Ці унікальні джерела й були покладені в основу його великого нарису.

У цій статті буде зроблено спробу висвітлити зв'язок гетьманіча з колишньою гетьманською столицею Батурином і його діяльність тут у ролі господарника.

Андрій Розумовський народився в Глухові 22 жовтня (2 листопада) 1752 р. Це місто тоді мало офіційний статус гетьманської столиці, який отримало після знищення Батурина російською армією в 1708 р. Щоправда, останній гетьман України Кирило Розумовський виношував проєкти повернення столиці до Батурина, до відродження якого він докладав жвавих зусиль. Своє ім'я хлопчик отримав після того, як його батько був нагороджений орденом Андрія Первозванного, небесного покровителя Росії. Загалом у гетьмана народилося шість синів і п'ять доньок.

Прагнучи дати своїм дітям західноєвропейську освіту, яку він і сам колись за юних років отримав у Німеччині та Франції, та будучи президентом Російської академії наук, гетьман постійно оточував себе західними інтелектуалами, такими як французький медик Ніколя-Габріель Лекперк, який був натхненником медичних і освітніх реформ у політиці Кирила Розумовського і планувався очільником Батуринського університету, про утворення якого керманіч України мріяв [1, с. 262, 275–276, 332].

Після скасування гетьманства Катериною II в 1764 р. Кирило Розумовський разом із синами знову вирушив до Європи, де ті стали слухачами наук в університеті у Страсбурзі, де колись проходив свої студії і сам гетьман. За кордоном Розумовські провели кілька років, згодом повернувшись до Росії.

Чи варто дивуватися, що, отримавши таку освіту й виховання, його син Андрій, ставши дипломатом, досконало знав європейські мови, а листування вів майже виключно французькою, яку знав набагато краще за українську чи навіть російську.

Андрій Кирилович, будучи близьким другом спадкоємця престолу великого князя Павла Петровича, майбутнього імператора, після викриття його любовного листування з нещодавно померлою великою княгинею Наталією Олексіївною, дружиною того, був негайно віддалений від двору.

Цій справі не надавали широкого розголосу. Спочатку за наказом Катерини II Розумовського було відправлено до Ревеля (Таллінна), потім йому було приписано проживати у батьківському маєтку в Батурині, а в 1777 р. відправлено, від гріха подалі та зважаючи на його здібності й виховання, послом до Неаполя.

Так любовна пристрасть між Андрієм Розумовським і великою княгинею перетворила молодика на дипломата.

Шлях російського посла до Неаполя пролягав через блискучий Відень. Саме це місто, де він здійснив тривалу зупинку, назавжди полонило серце гетьманича. Тут граф Розумовський був уведений до середовища найвищої австрійської аристократії, викликаючи захоплені погляди багатьох представниць місцевих знатних родів. Він став частим гостем у культурно-мистецькому салоні графині Марії-Вільгельміни фон Тун-Гогенштейн. Ця родина опікувалася багатьма місцевими музикантами, зокрема Моцартом і Гайдном. Андрій, котрий і сам любив і вмів грати на скрипці та був палким поціновувачем музичного мистецтва, став бажаним гостем у цій сім'ї, де до того ж підросла донька Елізабет, котра була на 12 років молодша від Андрія й незабаром досягла б шлюбного віку. Про родину Тун-Гогенштейн у Розумовського залишилися найтепліші спогади [2, с. 40–76].

У 1782 р. великий князь Павло Петрович здійснював подорож до Європи разом зі своєю другою дружиною. Його маршрут проліг через землі Неаполітанського королівства. Тут відбулася перша після опали Розумовського зустріч колишніх друзів. Кажуть, що, побачивши свого кривдника, запальний царевич вихопив шпагу, викликаючи того на двобій. Андрій намагався заспокоїти того, максимально використавши свої красномовство і такт. Придворні не допустили дуелі [2, с. 62].

У 1785 р. за наказом Катерини II здібний дипломат був переведений послом у Копенгаген, а ще через рік у Стокгольм. Їдучи до данської столиці, Розумовський навмисно проклав свій шлях через милий його серцю Відень. Один з перших своїх візитів він здійснив до родини Тун-Гогенштейн. За вісім років, що минули з часу відвідин ним цієї сім'ї, Елізабет виросла й перетворилася на чарівну 20-річну дівчину. Андрій шукав спокою, обмірковуючи варіанти облаштування свого особистого життя. Тут у Відні спалахнув яскравий роман між ним і Елізабет. Мати дівчини, бачачи в молодому графі вигідну партію для своєї доньки, не заперечувала проти розвитку їхніх стосунків. Багато часу Розумовський провів у домі Тун-Гогенштейнів у товаристві прекрасної Елізабет [2, с. 76–111].

Після від'їзду Андрія до Данії жваве спілкування між ним і Єлизабет перейшло в епістолярну форму. Листування між молодими людьми продовжувалося й після переїзду дипломата до Швеції. Зрештою, Андрій наважився зізнатися батьку про своє бажання одружитися. Колишній гетьман вже й сам мріяв, щоб його син облаштував сімейне гніздечко й припинив розгульне життя. Кирило Григорович радів йому, щоб наречена була зі знатної заможної родини й бажано російською підданою, але все ж дозволяв Андрію діяти за велінням свого серця та розуму [2, с. 111–125].

У цей час він нарешті отримав від Катерини II дозвіл на своє одруження з Єлизабет фон Тун-Гогенштейн. Виїхавши зі Швеції, Розумовський негайно вирушив до Відня, де восени 1788 р. обвинчався зі своєю Єлизабет. Незабаром після цього молодята вирушили до Росії. Тут в одному з підмосковних маєтків їх зустрів Кирило Григорович. Він радо прийняв свою невістку, яка прийшлася йому до душі, й навіть з гордістю представляв її московській аристократії. Дружину гетьманича тут почали називати на місцевий манер Єлизаветою Осипівною Розумовською. Задоволена дипломатичними успіхами Андрія Кириловича імператриця нарешті зняла з графа опалу й дозволила йому приїхати до петербурзького двору разом з молодю австрійською дружиною. Це означало повернення монаршої ласки для молодого Розумовського.

Єлизабет тоді була вагітною, але стійко витримувала всі церемоніальні звичаї російських придворних порядків. Можливо саме і постійні нервові переживання зумовили те, що дитину виносити й народити жінка так і не змогла. Нещаслива вагітність завдала ще одного потужного удару по її й так не дуже міцному здоров'ю [2, с. 111–125].

У середині 1790 р. з ініціативи Потьомкіна та Безбородька Катерина II вирішила відправити Андрія Розумовського своїм послом до Відня. При цьому вона брала до уваги його дипломатичний хист, гарне реноме у середовищі австрійської знаті та родинні зв'язки його дружини. Кирило Григорович радів цьому призначенню свого сина, зазначивши, що про радість невістки годі й казати: і вдома, і замужем. З наступного року Андрій Кирилович почав виконувати свої дипломатичні обов'язки у Відні [2, с. 115–116].

Перебування в Відні для Розумовського характеризувалося не лише дипломатичною роботою. В цей час він набуває слави, як впливовий меценат і покровитель музичного мистецтва. Є згадки, що він прагнув врятувати від злиднів Моцарта, прагнучи відправити геніального композитора до Батурина під опіку свого батька. Він мав

добре знайомство із Гайдном. Але особливо гарні взаємини в Розумовського були з Бетховеном. Останній присвятив графу свої П'яту та Шосту симфонії, а також три струнних квартети. До першого з цих квартетів він включив мелодію української народної пісні «Ой надворі метелиця», а до другого й третього – варіації на тему пісні «Од Києва до Лубен». У творчості Бетховена також є варіації на теми українських пісень «Іхав козак за Дунай» і «За городом качки пливуть». Поза сумнівом знайомство геніального композитора з українською пісенною творчістю відбулося завдяки глибокому поціновувачу музики Розумовському [4].

Наприкінці 1796 р. померла Катерина II й на престол зійшов Павло I. У жовтні 1799 р. граф отримав рескрипт від царя з наказом негайно повернутися на батьківщину й проживати у батуринському маєтку свого батька.

З великою нехиттю, неквапно, сповнений сумнівів і переживань, Андрій Кирилович почав ладнатися в дорогу, залишаючи свою дружину та милий серцю Відень. При від'їзді вони домовилися з Елізабет відправляти одне одному листи, написані симпатичним чорнилом. Збори тривали понад місяць. Тільки у середині листопада Розумовський нарешті покинув австрійську столицю й вирушив на схід.

Близько місяця тривала його подорож через Краків, Львів, Броди та Дубно до Києва, куди він прибув лише на початку січня 1800 р. Бажаючи якомога швидше дістатися батьківської оселі, Розумовський тут у Києві залишив повозки з майном, а сам у легкій кибитці рушив до Батурина, подолавши за 18 годин 220 верст [2, с. 361].

Тепла зустріч з батьком не могла розвіяти в Андрія Кириловича туги за блискучим Віднем і своїм домом, який він там уже облаштував. Гнітучий настрій гетьманича наочно передають його листи до дружини, які він писав ледь не щодня французькою мовою, звертаючись до неї «мій любий друже», «моя мила Елізабет», «моя дорога та добра Елізабет» [5].

«Засланий углиб України», як називав себе сам Андрій Кирилович, він почувався нещасним. Його самопочуття погіршилося, він страждав від безсоння, йому не давали спати юрми пацюків, що бігали кімнатами батуринського замку. Тимчасову розраду він знаходив лише в молитві та в листах до дружини, яка, будучи віддаленою, стала ще більш близькою та жаданою. Він жив майже виключно віденськими справами та зацікавленнями. Його турбувало політичне життя в Європі, сімейні справи, віденський сад, проєкт палацу, доля знайомих. Єдиним його палким бажанням було повернутися до австрійської столиці та своєї дружини. Заради цього він

був готовий піти у відставку зі служби. Також він шукав різноманітної протекції, яка могла б вплинути на позицію Павла I, щоб той дозволив йому повернутися до Відня. В одному з листів він просив дружину попросити заступництва щодо нього у неаполітанської королеви Марії-Кароліни. Стосовно своєї батьківщини Розумовський наголошував: «Я віддаляюся від своєї країни, і ніщо не може мене до неї прив'язати» [5].

Зрештою молитви та звернення Розумовського досягли успіху. В грудні 1800 р. Павло I змінив гнів на милість щодо опального дипломата, призначивши його сенатором. Андрій Кирилович негайно вирушив до Петербурга. А в березні 1801 р. внаслідок палацового перевороту царя було вбито. На престол зійшов його син – Олександр I.

Ці події зіграли сприятливу роль у долі Розумовського. Новий імператор повернув його на посаду посла у Відні, й Андрій Кирилович з легким серцем знову вирушив до австрійської столиці восени 1801 р. За царським приписом йому було нараховане все утримання за час перебування в Батурині та Петербурзі, оскільки формально він, як посол, рахувався у відпустці.

Свій шлях Розумовський проклав через Батурин, де навістив свого старого й немічного батька. Як виявилось, ця зустріч між ними була останньою. В січні 1803 р. колишній гетьман помер [2, с. 386].

Андрій Кирилович не відразу зміг вирушити до Батурина, отримавши сумну звістку. Лише влітку 1803 р. він приїхав до цього міста, вшанував пам'ять батька й почав приводити до ладу господарські справи, які на той час вже прийшли у занепад. Також належало владнати з братами питання про розподіл величезного майна покійного. Після залагодження всіх питань він став власником багатьох маєтків в Україні та Росії, зокрема, й Батурина. Частина колосальних коштів, отриманих Розумовським у спадок після смерті батька, була витрачена на будівництво величного палацу у Відні, який швидко став своєрідним храмом муз серед віденської знаті.

Втім, не забував Андрій Кирилович і про Батурин, який перейшов йому у спадок від батька. Його господарська діяльність знайшла відображення в змістовній дисертації Наталії Анатоліївни Сасенко «Історична топографія Батурина XVII–XVIII ст.» (2021). Зокрема, дослідниця зазначала, що Андрій Розумовський володів у Батурині двома винокурнями на вулицях Шовковиці та Гончарівці. Згаданий «паровий винокурний завод на Шовковиці поблизу двоповерхового водяного млина був на початку XIX ст. досить потужним

підприємством, на якому в сезон за добу затиралося по 120 пудів борошна. Він мав три «куби» – ємності для дистиляції» [8, с. 150–151].

Також Андрій Кирилович багато зробив для увіковічення пам'яті про свого батька. Стараннями гетьманича у 1805 р. в інтер'єрі церкви, де був похований Кирило Григорович, над склепом було встановлено надгробок з білого італійського мармуру. А в 1808 р. Андрій Кирилович замовив для храму великий дзвін з написом: «Сеї колокол принадлежит в батуринскую Воскресенскую церковь, сооруженную собственным коштом покойного генерал-фельдмаршала, графа Разумовского. Отлит в Москве иждивением графа Андрея Кирилловича Разумовского, старанием главного економа Василия Васильевича Статтера 1808 г. сентября 12 дня. В сим колоколе весу 108 пуд» [8, с. 91–93].

На початку 1804 р. Розумовський знову вирушив до Відня. Йому належало зробити все можливе, щоб зміцнити антифранцузький союз Росії та Австрії. Зрештою, будучи запеклим ворогом нової Франції та відверто ненавидячи Наполеона, граф з великим завзяттям виконував це доручення. Однак політичні невдачі переслідували його одна за одною. Військова могутність Наполеона була на піку. Його солдати раз у раз розбивали війська австрійців і росіян. А укладення Тільзитського миру між Олександром I і Наполеоном в липні 1807 р., здається, остаточно поховало надію на розгром наполеонівської Франції. Слідом за цим послідувала й відставка Розумовського з посту російського посла у Відні.

До політичних проблем у житті Розумовського додалися й особисті. В грудні 1806 р. померла його кохана Елізабет. Для графа смерть дружини стала сильним ударом. Він тяжко переживав цю втрату [3, с. 278].

Попри смерть дружини та відставку Андрій Кирилович залишився й надалі проживати у Відні.

Потроху після смерті Кирила Розумовського почали приходити в занепад і батуринські володіння. Французький мандрівник Шарль де Лагард де Шамбона, який відвідав Батурин у травні 1811 р., зафіксував картини запустіння в маєтку Андрія Розумовського, котрий майже не навідувався до цього міста: «Замок і сади Батурина представляють відсутність господаря, але носять ще характер свого шляхетного призначення. Я ходив подивитися в церкву на могилу маршала Розумовського; хоча скульптура в ній є посередньою, розмаїття різних видів мармуру, бронзи та позолоти доводить, наскільки марнославство шукає шляхів, щоб взяти тріумф над смертю...

Управитель цих маєтків (якого випадок дозволив нам зустріти у парку) запропонував з великою люб'язністю показати нам те, що є в цьому місці найцікавішого. Він керував цими великими маєтками ще за життя маршала, і картину, яку він нам змалював щодо цієї епохи, краще було помістити до арабських казок, ніж до простих дорожніх записів. Все те, що азійська вишуканість, смак і європейська пишність можуть тільки вигадати й створити, змагаються між собою в цьому сьогоденні: бали, вистави, турніри, гони зі смолоскипами, столи на сто приборів, ілюмінації, феєрверки тут відбувалися безперервно, додай ще сюди звуки гуркоту артилерії, що бехкає без перестанку, й ти отримаєш уявлення про тихе життя цього сільського житла. Однак що ж залишилося від такої пишноти? Глибока самотність; терен оплутав троянди; чудові алеї перетворилися на лісові хащі, більше не даруючи жодної чарівності для виду; соловейко більше не щебече тут пісень кохання; замок перетворюється на руїни; а в його широких апартаментах, де колись лунала радість бенкетів і веселість гостей, можна почути хіба що звук кроків, крик сови чи завивання вітру; ми зупинилися зрештою лише перед надгробком маршала, який, здається, поширює навколо нього весь той холод смерті, що приховує в собі. Ця самотня тиша мені нагадала роздуми Вольнея [Константен Франсуа де Шассбьоф, граф де Вольней (1757–1820) – французький просвітник, орієнталіст, політичний діяч. Вважав, що критерій істинності суджень лежить у відчуттях. – Є. Л.]: мені здалося, що серед цих руїн я побачив, як переді мною виринула тінь Розумовського; я запитав його про невідомі факти минулого століття; я хотів дізнатися в найменших подробицях про таке славетне для Росії правління й відновити, хоча б на миті, колишню велич цих місць; однак, щойно я запитав у своєї стомленої від оповідання про тисячі задоволень уяви про цю чарівну картину минулого, вона мені не надала нічого, крім якогось туманного образу, подібного до хаотичного вигляду цього палацу розчарувань»... [6; 9, р. 32–37].

В 1809 р., зайнявши Відень, Наполеон тимчасово розмістив у палаці Розумовського своїх солдат, а сам власник змушений був з нього тікати, побоюючись за своє життя. Але після відходу французів з Австрії законний власник знову повернувся до свого палацу. Наполеон кілька разів різними шляхами клопотав про відкликання Розумовського з Відня до Росії через його ворожу діяльність щодо франко-російського союзу. Однак ці заклики залишалися без відповідей з боку Олександра I [3, с. 416–423].

Незабаром російський двір знову потребував допомоги Розумовського як завзятого антинаполеоніста. Франко-російська війна, що вибухнула в 1812 р., вимагала від Петербурга великих військових, економічних і політичних зусиль. Одним з завдань тогочасної дипломатії стала нейтралізація Австрії, щоб не допустити цю державу до відвертого переходу до складу антиросійської коаліції, створеної Наполеоном. Для виконання низки завдань був залучений і 60-річний Андрій Кирилович Розумовський, який майже постійно проживав у Відні й був добре знайомий з місцевими урядовцями [3, с. 424–452].

Після поразки Наполеона та початку закордонного походу російської армії в 1813 р. оформлюється новий російсько-австрійський союз проти Франції. Незабаром Олександр I запросив Розумовського до своєї військової ставки, оскільки відчував гостру потребу в порадах досвідченого дипломата. В січні 1814 р. Розумовського цар зробив своїм уповноваженим на конгресі в Шатільйоні, тобто саме цей дипломат мав відстоювати позицію Російської імперії перед іншими учасниками антинаполеонівської коаліції [3, с. 453–492].

Із захопленням російськими військами Парижа Розумовський приїхав до французької столиці, щоб тут обговорити із західними колегами попередні умови мирного облаштування Європи після завершення наполеонівських війн, які мали бути пізніше затверджені Віденським конгресом. Вирушаючи з Парижа до Відня, Розумовський гостинно запросив імператора з дружиною пожити у його палаці й отримав від нього згоду [3, с. 493–509].

У 1814–1815 рр. частина урочистих заходів у Відні за участю російського монарха дійсно відбувалася у палаці Розумовського. Тут було влаштовано кілька балів, де збиралася блискуча аудиторія. Не дарма цей конгрес називали «танцюючим». Серед поважної знаті, що кружляла в танцях, досить ефектно виглядала Варвара Олексіївна Репніна-Волконська, племінниця господаря палацу, дочка його старшого брата Олексія Кириловича Розумовського. В 1802 р. вона вийшла заміж за Миколу Григоровича Репніна-Волконського, котрий згодом стане генерал-губернатором Малоросії й пишатиметься гетьманськими традиціями своєї родини. Весілля зіграли у батуринському палаці Розумовських. Від цього шлюбу народилося кілька відомих дітей, зокрема, Варвара Миколаївна Репніна, яка згодом буде палко закохана в Тараса Григоровича Шевченка й надаватиме йому покровительство.

Під час урочистих торжеств, що супроводжували Віденський конгрес, у палаці Розумовського трапилося велике лихо. В січні

1815 р. у ньому сталася пожежа, яка знищила частину палацу та його багатий інтер'єр. У полум'ї загинуло багато картин, статуй та інших витворів мистецтва, які десятиліттями збирав цей дипломат-меценат. Допомога, яку надав погорільцю Олександр І, не могла покрити всіх витрат, завданих цим лихом [3, с. 509–558].

Віденський конгрес більш ніж на століття заклав фундамент порядку в Європі, який протримався в цілому до початку Першої світової війни. Участь у цьому конгресі стала останнім спалахом активності Андрія Кириловича Розумовського у великій політиці. Цар пропонував йому згодом пост канцлера імперії, але Розумовський дипломатично відмовився від цієї привабливої пропозиції. У подяку за роботу на Віденському конгресі Олександр І в 1815 р. надав Розумовському князівське достоїнство з титулом світлості [3, с. 559–603].

У період конгресу старий вже Розумовський зблизився з графинею Констанцією-Домінікою фон Тюргейм. Вона була на 33 роки молодшою від нього. Її врода, розум і манери вразили 63-річного Розумовського. Він запропонував їй свої руку і серце. В лютому 1816 р. Розумовський одружився вдруге. Хоча другу дружину почали інколи називати на російський манер Константиною Йосифівною, вона залишалася палкою католичкою й питання віри для неї були принциповими [3, с. 559–603].

Щастя від одруження швидко затьмарилося новою бідою. Під час верхової прогулянки Андрій Кирилович упав і зламав собі ногу. Ще однією проблемою стали борги, які наростали, як сніговий ком. Звиклий жити на широку ногу, Розумовський продав всі свої маєтки в Україні та Росії, залишивши тільки Батурин, але й той був відданий у заставу. Всі прибутки йшли на утримання віденського палацу.

Восени 1819 р. Андрій Кирилович привіз свою другу дружину Констанцію-Домініку та її сестру Луїзу до свого Батуринського палацу. Ймовірно зображення саме цієї будівлі зафіксоване на малюнку «*Das alte hölzerne Rasumoffskysche Hetmanspalas in Baturin* (Старий дерев'яний гетьманський палац Розумовського у Батурині)» Луїзи Тюргейм, яка восени 1819 р. гостювала у Батурині і зробила у своєму щоденнику натурні замальовки. Як зазначає дослідниця Батурина Н. А. Саєнко: «У центрі малюнка показана одноповерхова будівля із ґанком, оздобленим 6-колонним портиком і трикутним фронтоном. Значна кількість вікон, схематично показані прибудови та інші деталі цієї будівлі дозволяють висловити припущення, що авторка зобразила саме гетьманський будинок, який знаходився на Київській вулиці. На іншому своєму малюнку Луїза Тюргейм зобра-

зила інтер'єр кімнати, в якій мешкала у флігелі, зображеному на першому малюнку праворуч від палацу» [7; 8, с. 122–128].

Втім, вже незабаром, у 1821 р., за наказом Андрія Розумовського, великий дерев'яний палац розібрали на будівельні матеріали [8, с. 122–128].

У 1822 р. сестра його дружини – Лулу, яка фактично захопила в свої руки управління всіма фінансовими й господарськими справами старого Розумовського, наполягла на переїзді з Відня до Італії, де прожиття коштувало набагато дешевше. Палац було закрито, а всіх слуг розпущено.

Родина Розумовського переїхала до Італії, де перебував тоді й російський імператор. Знаючи від Андрія Кириловича, що жінки в Україні мають право на четверту частину спадку після смерті свого чоловіка, тоді як в Росії лише на сьому, Лулу змусила Розумовського звернутися до царя з проханням затвердити подібний заповіт на користь дружини. Втім царська відповідь надійшла лише за кілька місяців і була негативною, зважаючи на те, що майже все майно князя було під заставою [3, с. 559–603].

Через два роки Розумовські переїхали до Парижа. Проживши там ще два роки, сімейство повернулося до Відня. Звідси Андрій Кирилович звернувся до уряду нового царя Миколи I з проханням допомогти йому поліпшити матеріальне становище й затвердити заповіт для дружини. Російський імператор, зважаючи на заслуги старого дипломата, затвердив йому довічну пенсію у 10 тис. рублів на рік [3, с. 559–603].

Але це не дуже рятувало ситуацію. Старий Розумовський був у боргах, погасити які він був не в змозі. Його постійно переслідували кредитори. Тому сльозливі послання линули до Петербурга від Розумовського й надалі. Його віденський палац також був відданий під заставу [3, с. 559–603].

Андрій Кирилович дуже хворів. У нього дуже ослабли очі, не слухалися руки та ноги. Він готував останні розпорядження на випадок своєї кончини. Під впливом своєї дружини Констанції та її сестри Лулу – фанатичних католичок – Андрій Кирилович всупереч батьковим настановам погодився перейти в латинський обряд. Незадовго до своєї смерті Розумовський став католиком.

Він помер 11 (23) вересня 1836 р. Оскільки перед смертю Розумовський під тиском своєї дружини та її сестри відірвався від православної віри, Микола I, який негативно ставився до таких фактів, розпорядився зменшити пенсію його вдові, яка пережила свого чоловіка на 31 рік. Тіло Розумовського було відспіване за католи-

цьким звичаєм і поховане у фамільній усипальниці Тюргеймів поблизу Швертберга [3, с. 559–603].

Батурин та інше майно Розумовського, яке давно вже перебувало під заставою, перейшло до державної скарбниці.

Так закінчилося життя одного з синів останнього гетьмана України та одного з найвідоміших дипломатів епохи. Віденський палац Розумовського, зведений у дусі класицизму, зберігся до нашого часу. Він розташований на вулиці, що носить ім'я Розумовського. Довгий час тут розміщувалося Федеральне геологічне товариство, а нині будівлю приватизовано. На заході, коли звучить прізвище Розумовський, освіченим людям насамперед спадає на думку постать саме Андрія Розумовського, як відомого дипломата та мецената, покровителя Бетховена.

Народжений у гетьманській столиці Глухові від батька-українця та матері-росіянки, Андрій Розумовський все своє життя присвятив служінню Російській імперії, але для життя обрав Західну Європу, не бажаючи повертатися на батьківщину. Однак певний український сентимент завжди був притаманний йому. Він пишався тим, що його батько був українським гетьманом. Серед численних маєтків, які він поступово розпродував за борги, Андрій Кирилович зберіг лише Батурин, до якого відчував найсильніший потяг. Власником цього маєтку він залишався з 1803 по 1836 р., залишивши яскравий слід в історії колишньої гетьманської столиці.

І наостанок. Росія вшановує пам'ять видатного дипломата, який сприяв посиленню могутності її імперії. У Відні та Неаполі через клопотання посольств Російської Федерації урочисто відкриті меморіальні дошки, присвячені цьому діячу як видатному росіянину. Так поширюються історичні уявлення крізь призму російського бачення.

Рід Розумовських тісно пов'язаний з історією України. Він дав багатьох видатних представників. Чи не варто нам активніше говорити про українську присутність у світі та відомих українців?

Література

1. Васильчиков А. А. Семейство Разумовских. Санкт-Петербург: Типография М. М. Стасюлевича, 1880. Т. 1. 560 с.
2. Васильчиков А. А. Семейство Разумовских. Ч. 1: Санкт-Петербург: Типография М. М. Стасюлевича, 1882. Т. 3: Светлейший князь Андрей Кирилович. 530 с.
3. Васильчиков А. А. Ч. 2. Санкт-Петербург: Типография М. М. Стасюлевича, 1887. Семейство Разумовских. Т. 4: Светлейший князь Андрей Кирилович. 603 с.

4. Головіна І. Бетховен і українська музика. URL: <http://salat.com.ua/bethoven-i-ukrayinska-muzika/> 04.06.2021.
5. Луняк Є. М. Батуринські листи Андрія Розумовського дружині (1799–1800 роки). *Батуринська старовина*. Вип. 6 (10). Ніжин, 2017. С. 114–126.
6. Луняк Є. М. Глухів і Батурин у 1811 р. за свідченнями французького мандрівника Шарля де Лагарда де Шамбона. *Батуринська старовина*. Чернівці, 2020. Вип. 8 (20). С. 71–78.
7. Наумова В. «Палладієв вкус» графа К. Г. Разумовського и его ближайшего окружения. *Архитектурное наследство*. Санкт-Петербург: Коло, 2017. Вып. 66. С. 103–115.
8. Саєнко Н. А. Історична топографія Батурина XVII–XVIII ст. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. Чернівці, 2021. 230 с.
9. La Garde-Chambonas A.-L.-Ch., comte de. Voyage de Moscou à Vienne par Kiow, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt; ou Lettres adressées à Jules Griffith: par le comte de Lagarde. Paris: Chez Treuttel et Würtz, 1824. VIII+440 p.

References

1. Vassil'chikov A.A. (1880). *Semeystvo Razumovskikh* [The Razumovsky Family]. Т. 1. Sankt-Peterburg [in Russian].
2. Vassil'chikov A.A. (1882). *Semeystvo Razumovskikh* [The Razumovsky Family]. Т. 3. Part. 1. Sankt-Peterburg [in Russian].
3. Vassil'chikov A.A. (1887). *Semeystvo Razumovskikh* [The Razumovsky Family]. Т. 4. Part. 2. Sankt-Peterburg [in Russian].
4. Holovina I. (2021). *Betkhoven I ukrayins'ka muzyka* [Beethoven and Ukrainian music] <http://salat.com.ua/bethoven-i-ukrayinska-muzika/> 04.06.2021.
5. Luniak Y.M. (2017). Baturyns'ki lysty Andriya Rozumovs'koho družyni (1799–1800) [Letters of Baturin from Andrey Razumovsky to his wife]. *Baturyns'ka starovyna – Baturin Past*. №6 (10). 114–126 [In Ukrainian].
6. Luniak Y.M. (2020). Hlukhiv i Baturyn u 1811 rotsi za svidchenniamy frantsuz'koho mandrivnyka Charles de La Garde-Chambonas [Hlukhiv and Baturin in 1811 according to the testimonies of French traveller Charles de La Garde-Chambonas]. *Baturyns'ka starovyna – Baturin Past*. №8 (20). 71–78 [In Ukrainian].
7. Naumova V. (2017). «Palladiyev vkus» grafa K.G.Razumovskogo i yego blizhayshego okruzheniya [«Palladiyev vkus» of count K.G.Razumovsky and his inner circle]. *Arkhitekturmoye nasledstvo – Architectural legacy*. Sankt-Peterburg. № 66. 103–115 [In Russian].
8. Sayenko N.A. (2021). *Istorychna topohrafiya Baturyna XVII–XVIII* [Baturin's historical topography XVII–XVIII]. Thesis. Chernihiv [In Ukrainian].
9. La Garde-Chambonas A.-L.-Ch., comte de. Voyage de Moscou à Vienne par Kiow, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt; ou Lettres adressées à Jules Griffith: par le comte de Lagarde. Paris: Chez Treuttel et Würtz, 1824. VIII+440 p. [In French].

Luniak Y. M.

Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History of Ukraine
Nizhyn Gogol State University
lunyak@ua.fm

Andrey Razumovsky and Baturin

The article examines the life path of Andrey Kirillovich Razumovsky, son of the last hetman of Ukraine, outstanding diplomat of the Russian Empire of the late XVIIIth – early XIXth centuries, long-term Russian ambassador in Vienna. Particular attention is paid to the relations of Andrey Razumovsky with Baturin, the former hetman capital, where his father's estate (Kirill Grigoryevich Razumovsky) was located. The article analyzes his economic activities and uses materials from biographical research about Andrei Razumovsky (first of all the multivolumed work Alexander Alexeyevich Vassil'chikov «The Razumovsky family»), his published correspondence, pictorial sources, topographic surveys. The conclusion was made about the significant contribution of this figure to the history of Baturin.

Key words: Andrey Kirillovich Razumovsky, diplomacy, Baturin, Hetmanate, Russian Empire, Vienna.